

DOĞU-İSLAM DÜNYASINDA NEO EKSTREMİZİM KRİZİ VE ALGISI ÜZERİNE

Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖZTÜRK*

Öz: Son yıllarda, ekstremist hareketler olarak da ifade edilen, kimi yıkıcı ve ürkütücü marjinal profesyonel hareketlerin varlığı ve etkileri tüm dünyada başlıca gündem konusudur. Ebetteki yıkıcı marjinal hareketlerin varlığı yeni bir sorun değildir. Kuşkusuz bu tür yapıların sosyolojik, tarihsel, dini, ideolojik ve güvenlik politikalarına dayalı birçok nedenle izah edilebilecek tarafları vardır. Ancak özellikle bugünün dünyasında söz konusu yapıların kendine özgü kimi yeni sebepleri ve yine kendine özgü yeni özellikleri, işlevleri ve rolleri vardır. Üstelik bu hareketler ve unsurlar kendi hedeflerinden çok İslam medeniyetinin algılanmasında da yeni roller üstlenmiştir. Bu çalışma 21. yüzyılın qu-post dönem ekstremizmini sosyo-epistemolojik bağlarıyla anlamaya çalışan, teorik ve karşılaştırmalı bir çalışmadır¹.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet Krizi, Neo-Ekstremizm, İmajoloji, Qu-post Dönem, İslamofobi.

ON THE PERCEPTION OF NEO-EXTREMISM CRISIS IN EAST-ISLAMIC WORLD

Abstract: In recent years, the existence and effects of some destructive and frightening marginal professional movements, also referred to as extremist movements, are the main agenda of the whole world. The existence of destructive marginal movements is not a new problem. However, especially in today's world, the structures in question have some new causes specific to them and their own new features, functions and roles. Moreover, these movements and elements have played a new role in the perception of the Islamic civilization rather than their own goals. This study is a theoretical and comparative study that makes sense with the socio-epistemological contexts of the 21st century qu-post period extremism.

Keywords: Civilization Crisis, Qu-post Period, Islamophobia, Neo-Extremism.

Giriş.

Özellikle batı dünyası başta olmak üzere dünyanın kimi yerlerinde bazı söylemlerin İslam'ı ve Müslümanları kimi yıkıcı hareketler üzerinden şeytanlaştırdıklarına tanık olmaktayız. Ayrıca bu söylemlerin Batıdaki kimi siyasal ve sosyal hareketlere (İslamofobia, PEGIDA vb.) ilham verdiği de açıktır. Bununla birlikte bu tür yıkıcı hareketlerin batı ile çok yönlü ilgileri ve ilişkileri daha boyutlu bir araştırma konusudur. Gerek Batının, Doğu-İslam Dünyası üzerindeki yüzyıllara dayanan sistemli hesapları ve yağmaları ve gerekse bu tür yapılara doğrudan kaynak temin ettiği, profesyonel destek verdiği yönündeki şaibeler... Bu sorunu hemen hemen böyle

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

¹ Bu konunun ele alınmasında Cambridge'de misafir hoca olarak bulunduğu 2014'de ev sahibim de olan Profesör Johnson'un bana sorduğu sorunun önemli bir payı oldu. Beş çayı sohbetinde "Siz sıradan Müslümanlar iyi insanlarsınız, fakat bu fundamentalistler çok kötü; bunun sebebi nedir?" diye sormuştu. Ben de kendimce bu çalışmanın da temelini teşkil eden bir açıklamada bulunmuşum...

tanımlayan, analiz eden ve bu yönden çözümler öneren pek çok yaklaşıma rastlamak mümkündür.

Buna karşılık ekstremist ve marjinal profesyonel hareketleri Klasik İslam dönemi marjinal hareketleriyle ve kimi cari kaynakların etkisiyle neredeyse tamamen kendi iç sorunu olarak izah eden kimi teolojik temelli yaklaşımlara da fazlasıyla rastlamak mümkündür. Bununla birlikte bölgesel sorunların siyasal ve askeri krizlerine işaret eden bazı tespitler de öne çıkmaktadır. Elbette bu ve benzeri tartışmalara değinilecektir. Ancak bugünkü bu özel durumun bütün bu tartışmaların dışında kendine özgü bazı ayrıt edici nitelikleri göze çarpmaktadır.

Son dönem moda ifadesiyle ekstremist olarak da tanımlanan bu hareketlerin, daha önceleri gözlenmiş ve izah edilmeye çalışılmış hareketlerle olan kimi farkları dikkat çekmemektedir. Motivasyonları belirsiz, çelişkilerle dolu, katı sembolik göndermeler içeren bir yapıları var. Buna karşılık değer ve metotları paradokslarla örülü, özensiz, hedefleri tam olarak anlaşılamayan, değer-içkin savlardan uzak, imajinatif, yeni boy teknolojilerle sıkı bağı olan, simgeler, temsiliyetler ve eylemler açısından uzlaşmaz pratikler sergileyen, daha çok kara ütopyalar filmine giydirilmiş iğreti, kaba post-modern öğeler, görsellik çağında başarılı olmuş yüksek dijital gizem gibi gerçek manada yeni izahlar isteyen yeni bir durumla karşı karşıyayız. Buna karşılık, klasik sistem aklı bu sorunları eski paradigmanın araçları üzerinden okuyup çözüm üretmeye çalışmaktadır. Gerçekte bu süreçte sistemlerin epistemolojisinin cari hal ile çıkmaza girdiği mevcut küresel sistem aklının bizatihi bu sorunun bir parçası olmaya başladığı gözlenmektedir. Metaforik bir ifadeyle denebilir ki, virüs sistemleri zora sokmaktadır ve sistem kendini update edememektedir (Öztürk, 2016).

Ayrıca Doğu-İslam dünyasının yaklaşık iki asırdır içinde olduğu çok yönlü krizlerin dönemsel olarak dünyadaki gelişmelere de bağlı olarak transfer-sentez kimi kontrolsüz ve en önemlisi kendinden kaynaklı olarak tam olarak baş edemediği yeni kriz alanlarıyla karşı karşıya olduğunu da belirtmekte fayda var. Yukarıda çerçevesi çizilen bu çalışmada neo-ekstremist hareketlerin beslendiği epistemolojik kurgu ve medeniyet krizinin 19. Yüzyıla ait ve büyük ölçüde de çıkmaza girmiş kurum ve hedeflerle bu sorunla baş etme biçimleri farklı yönleriyle tartışılarak çeşitli tespit ve önerilerde bulunulmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada ekstremist hareketlerin anlaşılması için kısa bir tarihsel ve kavramsal okumaya ihtiyaç duyulmuştur. Bunu takiben Doğu-İslam dünyası ve Batı arasındaki ekstremizm algı farkı anlaşılmaya çalışılmıştır. Son olarak da qu-post periyotta bu tür hareketlerin büründüğü yeni yapılar analiz edilmiş ve buna bağlı olarak da kimi öneri ve tespitlere yer verilmiştir.

Ekstremizim ve Vasat Ümmet² Olmak Üzerine

İslam dünyasını da çok yakından ilgilendiren ve Batı dünyasıyla İslam Dünyası ilişkilerini yeni bir aşama üzerinden özel bir imge aralığında tanımlayan ekstremist hareketlere dair sosyo-epistemolojistik bir okumaya ihtiyaç var. Esasen ektrim³ tanımının kendisi de tartışmalı bir tanımdır. Zira doğrudan Batı'nın 2500 yıllık sistematik aklına ve yargısına bağlı olarak devşirilmiştir. Sebep de şu: ekstrem olan normal (ana-akımcılık)⁴ olanın dışında anlamını ifade ettiği için bu normal olma olayı belli ölçüde baskın sosyo-politik kabullerin bir sonucu olarak karşılık bulmaktadır. Özetle norm kavramı, normal olan üzerinden orijin buluyor ki bu da merkezde olan ve yaygın olma durumu ile cevaz bulan hallere işaret ediyor. Kavram, Batı tarzında ve Antik Yunan tanımlamasının bir kavramıdır ki, Romalı Batı dünyası iyi olanı güzel olanı birlikte yaşamının sinerjisi, toplam enerjisi ve kabulleri üzerinden tanımlamıştır⁵. Kısacası gerekirse hemen hemen bütün Batılı filozoflar ahlakı bu insanlık arası ilişkilerde ortak yolun bulunmasına bağlı bir tanım alanı üzerinden izah etmeye kalkmışlardır. Buna bağlı olarak da muhalif olanlar da buna refleks olarak ortaya çıkmış, esasen ahlaka karşı çıkmakla otoriteye ve topluma meydan okumak arasında bir bağ kurmuşlardır.

Fakat İslam ve İslami değerler; bir kimseye, otoriteye ve toplum geleneğine meydan okuma imkânı doğursa bile bunun ancak bir ahlaki zorunluluktan doğacağını ve yine bir ahlaka bağlı kalarak söylem ve eylem geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmişlerdir. Yani amaç tek başına toplum ve otoriteye meydan okumak değil, onun ahlaka aykırı uygulama ve dayatmalarına her düzeyde belli ahlaki ilkelere göre cevaplar geliştirmek, duruş sergilemek ve mücadele etmek şeklide formüle etmiştir. Çok genel ifadesiyle batıda etik, çıkarların ve ihtirasların karşılıklı uyumlanması ve dengelenmesinin görece bir barış meydana getirmesiyken, Doğu-İslam

² Bakara süresi 143 ayet: “İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi **vasat (mutedil)** bir ümmet kıldık. Senin yöneldiğin yeri (Kâbe'yi) biz ancak Peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenenden ayırt etmemiz için kible yaptık. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir”. Buna bağlı olarak “İmajoloji” adlı çalışmamızda vasat tanımını “insanın ontolojik tipolojisi ve imajist yabancılaşma kuramı” başlığı altında tartıştık. Bu bağlamda insanın külli veçhesine sahip çıkarak, vasıflarını ve unsurlarını birbirine indirgmeden ehem-mühimi koruyarak, tüm enfüsü ve afakî baskı unsurlarına direnerek, kültür ve medeniyeti tüm insanlığın hem dünyasına hem de ahretine kasten hayırlı bir biçimde üretme gayreti şeklinde açıklamıştık (Öztürk, 2008, 2013).

³Ekstremizm kelimesinin etimolojisine göre bu sözcük Latince extremus, yani “uç” ya da “uçtaki” anlamına gelen bir kelimeden türemiş (Davletov, 2006). Elbette bu kavramı destekleyen ve bu çerçevede ifade edilen başka birçok terime de temas etmek gerekir. Fundamentalist, radikal, köktenci, marjinal vb. bununla birlikte, terörizm, terörist, anarşist, şiddet, sapma vb. her biri için uzun uzun mülâhaza edilecek farklı boyutları olduğunu da belirtmem gerek.

⁴“Extremism Vs Mainstreamism” Ekstremizim (aşırıçılık) ve Ana-akımcılık karşılaştırması geniş bilgi için bakınız (Thorne, 2010 29).

⁵ Bir örnek olarak: Genelin yaptığı normal (Durkheim) çoğunluğun sapma diye nitelendirdiği şey (Sembolik etkileşimciler) sapmadır; geniş bilgi için bkz. (Gündüz, 2000: 8). Esasen bu kuramlarla sınırlı değildir. Ancak konu bütünlüğü açısından detaylandırılmamıştır.

dünyasında ahlak (yaratılıştaki üstünlüğe uyumlu olma arayışı) kendi aleyhine bile olsa belli değerleri önemseme ve diğer insanlarla da o bağlamda iletişim ve ilişkiye girme gayreti olarak açığa çıkmaktadır. Peki, bu pratikte ve tarihsel serencamda hep böyle mi olmuştur? Olmamışsa neden? Şimdi bu bağlamda konunun tarihsel ve kuramsal çerçevesini kısaca analiz edelim.

Tarihsel ve Kuramsal Çerçevde Ekstremizmin Kısa Bir Değerlendirmesi

Öncelikle İslam dünyasında bu konuya elverişli birçok olay, olgu ve hareket bulmak mümkündür. Tarihte, Hariciler, batini hareketler, Haşhaşiler, Karmatiler⁶, kimi selefi akımlar vb. bugün için de farklı isim ve formlarda ortaya çıkan başka birçok yakıcı hareketten bahsedebiliriz. Bu yüzden çok boyutlu ve interdisipliner çalışılması gereken bir sahayla karşı karşıyayız. Ancak çalışmamız bu hareketlerin tek tek analizinden çok böyle bir başkalaşmanın sosyo-epistemik analiziyle sınırlı olacaktır. Bunun da iki temel sebebi var. Birincisi bu konu başlı başına büyük bir çalışmayı gerektirir. İkincisiyse, ekstremizm Doğu-İslam dünyasında çok karmaşık bir konudur. Birçok değişkenle birlikte bugün mutedil olan bir siyasi yapı, devlet organizasyonu, sosyolojik kesit ya da bir hareket yarın beklenmedik biçimde başka biçimlere dönüşebilmektedir, bunun tersi de geçerli olabilmektedir. Bu yüzden doğrudan isim ve adres üzerinde durmadan meselenin epistemik sistematığına dair çeşitli tespitlerle sınırlı kalınacaktır. Adı geçen örneklerin kendisi de doğrudan çalışmanın konusu değil sistematığı oluşturmada yardımcı fenomenler olarak ele alınacaktır.

Ekstremist bağlam; genelde H.Z Peygamberin vefatından hemen sonra açığa çıkan birtakım dramatik süreçlerle izah edilir ve sürekli oraya referans verilir. Bu mesele tarihsel süreç içerisinde daima İslâm Dünyasını yormuştur ve bugün hâlâ bu meselelerin üstesinden gelebilmiş değildir. Asıl tehlikeli tarafı ise bu işin kendi içimizde bir çatışma tartışma noktası teşkil etmekten çıkarak uluslararası operasyonların çok elverişli konusu haline gelmesidir (Öztürk, 2016).

Bu durumun birçok boyutu var ama İslam'ın ilk çıkışında genelde bu meseleler teolojik tartışmalar ekseninde anlaşılabilir olsa da, kanaatimce bu olayın daha çok sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik insan gerçeğine dayalı bir tarafı oldu düşünülebilir. Örnek olarak haricilerden⁷ selefilere, selefilere batini hareketlere batini hareketlerden bugünkü birçok marjinal aktivist hareketin tek başına teolojik kodlarla izah edilemeyeceği düşünülebilir. Hariciliğin çıkışı daha

⁶ Temel propagandalarında zulüm ve baskıları kaldırarak yerine adalet ve eşitliği koyacağını vadeden Karmatiler, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=240512> Harici, İsmaili, ve benzeri diğer hareketlerin son derece marjinal teori ve uygulamalara sebep olduğu bilinmektedir. Esasen kriz dönemlerinde buna benzer akımların batini, eklektik; dinleri, örfleri ve gelenekleri sentezleyerek yeni metafizikler ihdas edip buna bağlı mitolojik lider, adanmış kadrolar ve mistik öğretiler şeklinde formüle olduklarını görmek mümkündür. Bunlar merkezi yapılar tarafından bertaraf edilseler bile daha sonra kendine özgü sosyolojik dokular meydana getirip tarihsel süreç içinde özgün bir rol üstlendikleri anlaşılmaktadır.

⁷ Hariciler ve otorite ilişkisine modern bir yaklaşım, geniş bir bilgi için bkz (Dabaşı, 1995: 191-227).

çok İslam kültürünün İslam inanç ve motivasyondan hızla yayılarak büyük bir alanı kapsadıktan sonra o kapsadığı alandaki sosyolojilerin bu sosyolojiye olan olumsuzluğu ile izah edilebilir. Yani hariciler içerisinde çok yetkin büyük sahibelerden bahsetmek pek mümkün değildir. Bu şunu gösteriyor. Kıyı ile merkez arasında kıyının ideolojiyi kabul ettiği ama sosyolojiyi kabul etmediği bir bağlam açığa çıkıyor⁸. Öyle travmatik bir durum oluşuyor ki ideolojisini kabul ettiğiniz ama sosyolojisine direndiğiniz ve sosyolojisiyle çatıştığınız bağlam içinde ideoloji yani sonradan kabul ettiğiniz ideoloji daha da katılaştıran ve içinden çıkılmaz bir hal alan bir kaynağa dönüşüyor.

Belli marjinal unsurlar ya da nicelik olarak marjinal olmasa da nitel olarak marjinal olarak kabul edilen bu hareketler temelde sonradan bir sosyolojinin onlara kazandırdığı temel bir paradigma üzerinden sosyolojinin kendisiyle savaşa giriyor⁹. İlk olarak bu değerler dünyasını inşa eden yapının henüz kendisinin sosyolojisi de yeterince makul ve belli bir güvenlik aralığına ulaşmamıştır ve kendi içerisinde birtakım krizleri barındırır.

İkinci olarak, buraya katılan kıyıda toplumsal yapılar bu değerlerin inanç ve kültürün çok güçlü ve doğru olduğunu görüyor ve buna da direnemiyorlardı. Karşısında duramadıkları bu sosyolojik gerçekliğe karşı yeni bir huzursuzluk alanı üretiyorlardı. Bu huzursuzluk alanları genelde bu değerlerin sembolik birtakım yakıcılaştırılmış kodlarına referans vererek belli çıkar çatışmalarını meşrulaştırmak ve insanı çatışmalara imkân hazırlayan teolojik ve ideolojik bağlamlar yaratma biçimindeydi.

İlerleyen aşamada büyük bir medeniyet projesine ve pratiğine kavuşan İslam değer dünyası kendi içerisinde yaşadığı çalkantılar ve büyük bir alana yayılmış olmanın getirdiği yeni durumun yönetilemez hale gelmesi, birtakım sosyal oluşumları, bu sosyal oluşumların da dışarıdan tehditlerle yeniden dönüşmesi neticesinde özel bir krize girmiştir. Bu kriz nedir?

Bu geniş alanlarda bulunan çok çeşitli sosyolojik kesitler, işler iyi gitmediği için kendi tarihsel kodlarına psişik bir biçimde referans veren teolojik dönüşümler yaşıyorlardı. İslam bu kodların çoğunu İslamileştirmişti ancak yine de büyük bir referans krizine neden olabilmekteydi. Bunların içinde de psişik, eklektik, belirsiz birçok marjinal hareketler zuhur etti. Buna karşılık bizde ilahiyatçıların çok acımasız eleştirdiği seleflerin ilk zamanları itibarıyla bu kadar eleştiriye hak etmedikleri düşünülebilir. Şu sebeple ilk çıkış itibarıyla bu selefi hareketler bu krize karşı İslam dünyasının bu savrulmasına karşı kök hücrelere aşırı referans verme sistematigi olarak doğuyordu. Esasen çok güçlü isimlerin tarih sahnesine çıkışına sebep oldu.

⁸ Bugün ise kıyının merkez sosyolojiyle sorun yaşamadığı ancak merkez ideolojilerin ve ona bağlı uygulamaların kıyı açısından sorun teşkil ettiği, buna karşılık merkezlerin kıyı sosyolojilere en hafifinden mesafeli, karışık ve temkinli olduğu anlaşılmaktadır. Bu da uluslararası güçlerin iştahını kabartmaktadır.

⁹ Haricilerin kendi teklifleriyle ters düşmeleri geniş bilgi için bkz. (Hasan, 1987: 54-60)

Bu zatların aşılması damarın tutmasının sebebi şudur: cari büyük kaosta psişik travmalara referans veriliyor. Bu referanslara karşı bir direnç ve yeni bir sistematik geliştiriyor. Şimdi özetle çok uzun teolojik tartışmalara girmeden söylenebilir; selefi hareketler entelektüel bir denetim mekanizması olarak iyi, fakat iktidar unsuru olarak son derece kötü ve baskıcı uygulamalara neden olabildiler. Bir muhalefet unsuru oldukları zaman sürekli kök hücreyle sosyoloji arasında dinamik zihin tutuşuna yardımcı oluyorlar. Fakat iktidar olduklarında ya da iktidarı hedeflediklerinde indirgemeci eğilimler besleyebiliyorlar. Sosyolojiyi ve yaşanmışlığı reddeden medeniyeti, birikimi, kültürü talan eden indirgemeci bağlamlar üretebiliyorlar.

Esasen dine ilişkin ya da dinin anlaşılmasına ilişkin anlaşılmayan en temel sorunlardan birisi de şudur. Tarihteki birçok teolojik ve dini tartışmanın temelinde çeşitli sosyo-politik motivasyonlar yatabilmektedir. Yani bir tartışma açılmışsa bu bir ayine-i sabite cinsinden bir tartışma olmaktan çok bir sebebe binaen gelişmiştir. Eğer bu tartışmaların koordinat sistemindeki yeri tespit edilmeden anlaşılmışsa genelde bir faciayla karşılaşabiliyoruz. Özellikle büyük gelişmeye (İslam'ın hızlı yayılması) bağlı olarak karşılaşılan sorunlara cevap vermek ve karşılaşılan yeni entelektüel araçların imkânlarıyla birtakım form ve rumuzlar teklif etmenin de kökeninde bu özel çıkış halinin büyük önemi var. Bir şeyin doğru ya da yanlış olmasından önce o tespitin yapılması ve o özel anlama biçiminin yani geliştiği bileşenler içindeki bütünü kavranması gerekmektedir ki maalesef entelektüelimiz dahi bu olgusallıktan çok uzaktır. Bu fikhî kurallar için dahi geçerlidir; o yargı hangi bileşenlerin ve sorunun çıktısı vs...

Osmanlı döneminde bu tür tartışmalara sık sık rastlarız. Meselâ Sivasilerle¹⁰ Kadızadeler¹¹ arasındaki münakaşalar ve sürtüşmeler bu cinstendir. Şimdi bu durumu Osmanlı'nın kendi iç sorunlarıyla izah etmek kabil değil. Kanaatimce büyüyen ve gelişen yeniden dünyayı şekillendirmeye hazırlanan batı dünyasına karşı İslam dünyasının girdiği krizin bir yansıma alanı olarak da bu sorunu yeniden ele almak gerekir. Yani benim kişisel kanaatim bu tür hareketler tek başına değer merkezli hareketler değildir; sistemler, sosyolojiler, medeniyetin

¹⁰ XVII. yüzyılda Osmanlılar'da dinî ve içtimaî hareket başlatan vâizler zümresi ve bu harekete verilen addır. IV. Murad, Sultan İbrâhim ve IV. Mehmed devirlerinde ortaya çıkmış olan Kadızâdeliler hareketi, adını IV. Murad döneminin vâizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi'den (ö. 1045/1635) almıştır. Mehmed Efendi ile dönemin tanınmış Halvetî şeyhlerinden Abdülmecid Sivâsî arasında önce fikrî seviyede başlayan tartışmalar, sosyal ve dinî hayat yanında devletin ana kurumlarını da etkisi altına alacak gelişmelere zemin hazırlamıştır. Geniş bilgi için bkz.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=240100&idno2=c240058#1>

¹¹ Buna karşılık Abdülmecid Sivâsî tartışmalara katılarak tasavvuf ve tarikatları savunmuştur. Bu tartışmalarda mutasavvıfların savunduğu fikirler Abdülmecid Sivâsî, karşı görüşler Kadızâde Mehmed Efendi ile özdeşleşmiş ve taraflar arasındaki tartışmalar Kadızâdeliler-Sivâsîler mücadelesi olarak tarihe geçmiştir. Geniş bilgi için bkz.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=370287&idno2=c370192>

bileşenleri kendi arasındaki uyumu krize girdiği an bu tür hareketler çok hızlı bir şekilde toplumsal yapıyı etkiliyorlar.

Bu elbette siyasal aktörleri de etkiliyorlar fakat siyasal aktörler tarihin hiç bir döneminde bu tartışmaları bir hakikat enstrümanı olarak görmemiştir, görmesi de beklenmez. Diyelim ki Türkiye; 70-80 milyon insanı yönetecekseniz sizin için en az değerler ve ilkeler kadar, pragmatizm de önemlidir. Yani o günü kurtarmanız lazım. Zira fanteziye vaktiniz yok. Bu yüzden eğer krizi atlatmanızda bu tür gelişmeler bir rol üstleneceklerse o enstrümanları kullanmaktan çekinmezsiniz.

Çünkü o günü kurtaramazsanız 70-80 milyon insan hepsini tehlikeye atıyorsunuz, o yüzden bazen değer merkezli davranırsınız, bazen pragma merkezli davranırsınız bazen konjonktürel merkezli davranırsınız vs. ama günü kurtarmaya çalışırsınız. Genelde düşünüldüğü gibi marjinal hareketler her zaman sistemin aleyhine değil lehine de işleyen yapılar olabilmektedir. Çoğu kez bu marjinal unsurlar sistemi meşruluğunu sağlamak açısından sosyo-psikolojik birer önemli temel enstrüman olarak vücuda gelebilmiştir.

Ne zaman bu marjinal hareketler güçlendiyse insanlar sistemin daha güçlü olması gerektiğini otomatik olarak kafalarında oluşturuyorlar. O yüzden sistem dışı hareketlerin sistemle olan ontolojik bağının yeniden masaya yatırılması gerekir. Yani devrimcilik çoğu kez sistemi meşrulaştıran en büyük araçlardan bir oluyor. Gerçekleşir gerçekleşmez de ilk olarak bütün siyasal akılların kendi tetikçilerini peşinen bertaraf etmek gibi bir karakteristiği olduğunu da not düşmekte fayda var. Bütün bu özetten sonra bugünkü yaşanan ekstremist süreçlere gelirsek bu süreci bütün bu tarihsel süreçlerle beraber; tamamen başka bağlamları olduğunu söyleyebiliriz.

Bütün ekstremist hareketler kaos merkezlerinde yaşam buluyor (Şimşek, 2010: 156-157). Yani en azından imgesel olarak bize dünya pazarından aksettirilen şey budur. Filistin, Afganistan, Pakistan, Irak, Suriye vb. işgal bölgeleri ve komşuları uluslararası bütün çatışma bileşenlerinin travmatik olarak açığa çıktığı yerlerdir. Dolayısıyla öncelikle mayanın tutmasına çok uygun bir siyasal, sosyo-kültürel ve pratik sahadan bahsetmekteyiz.

Ayrıca Qu-Post¹² dönem inanılmaz bir devrim yarattı. Eski sefilik belli ölçüde bozulan karmaşıklaşan yapıya karşı alternatif olarak kök hücreler referans veren bir pratiğin sonucunda doğmuştur. Bazen çok fazla indirgemeci bazen haklı birtakım savlar ve formüller üzerinden şekillendi, fakat yeni sefililiğin eski sefilikle hiç alakası yok. Bu “neosefilik” diye tanımlanan şey kişisel kanaatim tamamen post modern Çin malı, katılma ve buharlaşmayla ilgili bir durumdur. Elbette bunu destekleyen uluslararası lobiler ve büyük dijital devrimin yarattığı çok

¹²Qu-post dönem ifadesi: Sanalite, bilgisayarlaşma, yeni medyalar, pato-şizit kriz araçları; özetle postmodernite ve küreselleşme periyoduna kasten üretilmiştir.

yönlü sorunlar da büyük rol oynamaktadır. Bütün bu süreci tarihsel kırılmaları ve aşamaları dikkate alarak aşağıdaki şekilde bir şemaya bağlamak mümkündür:

1. Aşama: Kıyı sosyoloji teori ve değerleri kabul ediyor, ancak merkez sosyolojiyle sosyo-kültürel uyumsuzluğu teolojik meşrulaştırma krizine dönüştürüyor.
2. Aşama: Makro kriz toplumsal parçalarda, geçmişteki lokal kodlarına referansa dönüşüyor, çıkar ve uyum çatışması irili ufaklı birçok yeni radikal, romantik ve gizemli oluşumlara neden oluyor.
3. Aşama: Bu gelişmeye karşı değerlerin kökenine referans veren hareketler de radikalleşiyor.
4. Aşama: Batı uygarlığının yükselişi İslam dünyasında yeni iç krizlere neden oluyor ve marjinalizm gelişiyor.
5. Aşama: Qu-post dönemin araç ve motivasyonları, patolojik birçok çıkışa lojistik sağlıyor¹³.

Merkezi Yapıların Ekstremizmle Mücadelesi ve Krizler

Kuşkusuz merkezi yapılar ekstremizmden rahatsız olmakta ve çeşitli çözüm arayışlarına gitmektedirler. Ancak bu ve benzeri mücadeleler genellikle asayiş merkezli olarak sarahate kavuşulacağına inanılmaktadır. Bununla birlikte kimi katı ideolojik propagandalarla bu sorunların çözüleceğine inanan kesimler de bir hayli fazladır. Buna karşılık bu tür sorunların çok boyutlu olduğunu bilen bazı sağduyulu kesimler de mevcuttur. Öncelikle belirtmek gerekir ki ekstremist hareketlerin ve eğilimlerin her dönemde ve her yapıda derece farkıyla bulunması kaçınılmaz bir realitedir. Belki önemli olan “ana-akım” yapıların ekstremizmle diyalektiğinin sürdürülebilir ve mümkün oldukça medeniyet teklifi zenginliği içinde “**Sulh-i diyalektik**” (barış içerisinde rekabet) ile insanileştirilebilir olmasıdır. Elbette bunun dışındaki çabaların da büyük önemi vardır.

Fakat bu konuda ana-akım sosyo-siyasal yapıların kendine özgü çeşitli krizler barındırdığı gözlenmektedir. Özellikle son 150 yıldır Doğu-İslam dünyasındaki siyasal merkezler sahip oldukları sosyolojik tüm unsurları, dinamikleri ve onların değişimlerini uyumlu bir biçimde yaşatabilecek birikim, beceri ve motivasyonları yeterince geliştiremediler. Zira söylemleri, uygulamaları ve kurumsallaşmaları yer yer indirgemeci olabilmekte buna karşılık yeterince kapsayıcı rol üstlenememektedir. Buna dönük bazı öneriler ileri sürmek mümkündür:

1. Kimi bölgelerde ve kimi dönemlerde siyasi-metafizik söylemler indirgemeci olabilmektedir, birilerinin lehine iken diğerlerini rencide edebilir ve dışlayabilir. Ayrıca bu

¹³ Dönemin dijital araçlar üzerinden insanı yeniden şekillendirdiğine dair homo-nanous (nano insan), homo-dijitalus (dijital insan) vb. tanımlarla, *imajoloji* adlı disiplin çalışmamızda uzun ve sistemli değerlendirmelerde bulunduk. Aynı şekilde bu araçların teknik bağlamlarıyla insanı nasıl değiştirdiğine ilişkin geniş bilgi için bkz. (Dağ, 2018: 232).

metafizikler çok çeşitli araçlar yoluyla tüm toplumsal detaylarda sürekli dinamik tutulabilmektedir, genel söylemin değiştiği birçok konuda detayda kronikleşmiş birçok aykırı duruma rastlamak mümkün olabilmektedir.

2. Kimi dönemlerde bazı sosyal kesimler kollanırken bazı sosyal kesimler dışlanabilmektedir. Örneğin a gibi bir suç b gibi bir grup tarafından işlendiğinde kahramanca karşılanabilmekte; ancak benzer bir suçu daha düşük dozda başka bir sosyal kesit işlediğinde bu büyük infiale sebep olabilmekte ve büyük cezalara mahkûm edilebilmektedir. “Fakir çalınca hırsız, zengin çalınca kleptomani”.

3. Resmi standartlaştırma girişimleri tüm sosyal realitelerin yaşamsal dinamiklerini verimli kılmak içinse de kimi yeni krizlere de yol açabilmektedir. Tarih-güncel uyumu, parça-bütün uyumu, farklı nitelikteki bileşenlerin kavranması sorunu vb.

4. Toplumsal ve siyasal yozlaşma ekstrem savurmalara kolay sosyolojik zemin hazırlamaktadır. İnsanların bir arada yaşatma becerisi için bilgi ve hünerin (Kelikli, 2012) yanı sıra özel bir özene, söylem ve uygulamada tutarlılığa, sahiciliğe ihtiyaç vardır. Konjonktürel söylem ve uygulamalardan, gelişi güzel yargulamalardan, maksadı aşan ısrarlı belirlenimlerden kaçınılmalıdır. Söylem ve eylemlerin kriz ve gölge katsayısı tüm ayrıntılarıyla düşünülerek sahadan geri-dönütler alarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

5. Krizleri geçiştirmek için başvurulan aşırı sembolizasyon, aksülamel patolojik sembollerin vücut bulmasına kolay imkânlar hazırlamaktadır.

6. Merkezin gerek muhalefeti, gerekse marjinal unsurları bir nirengi noktası olarak sürekli şeytanlaştırma yoluyla aşırı gündem yapması ve metafiziğini o şekilde inşa etmesi, yani bir diyalektik unsuruna dönüştürmesi esasen marjinalizme gizli bir destek olarak da tezahür edebilmekte, marjinalist üyeleri fedaiye dönüştürebilmektedir.

7. Sosyal ve kurumsal işleyişte başıbozukluk, belirsizlik, rutinin dahi kimi gruplara haksız inisiyatif sağlaması gibi gelişmeler çeteleşmelerin teknolojisine destek vermektedir.

8. İslam dünyasındaki kimi siyasal organizasyonlar bireylerine kendisi olma sürecinde ya hipokراسiyi benimsemesi ya da marjinalleşmelerini dayatabilmektedir.

9. Kimi siyasal organizasyonlar rakiplerini sindirmek ya da kendi iç kamuoyunu hizaya sokmak için bu marjinal yapılarla gizli iş tutabilmektedir.

10. Doğu-İslam dünyasının; batı ile kendi arasındaki ilişkilerinde, birim içi ilişkilerde yapısal sorunları büyük krizlere yol açmaktadır (Erkan, 2016: 60-62). Batı ile bağımlılık-nefret sarkacı, kendi aralarında tüm sınırları zorlayan ve her tür yolu mubah sayan rekabet sıtması, birimlerinde ise akla ziyan uygulamaları söz konusu olabilmektedir.

Sonuç olarak metaforik bir ifadeyle şunu söylemek mümkündür: Kriz dönemlerinde mağdurlar ve mağluplar dramları metafizikleştirir, galipler ve mağrurlar dramları araçsallaştırır, galibiyetlerini mitleştirirler.

Sonuç.

Ekstremist eğilimlerin çok boyutlu sebep ve dinamikleri var. Ama bugünkü ekstremist hareketlere temel teşkil eden sosyo-siyasal huzursuzluklar dışında profesyonel virüs programlarıyla da baş etmemiz gerekiyor. Eğer bu profesyonel virüs programlarıyla baş edeceğimiz bir sosyo-siyasal akıl geliştiremezsek temelde sosyolojik rahatsızlıktan belli ölçüde imkânlarını alan ama onun kendi gerçekliğini çok aşarak manipüle eden ve yeniden dönüştüren bu bağlamı ayrıca tartışmamız gerekiyor.

Bu sürecin kuşkusuz Doğu- Batı ilişkisiyle, Batının Doğu üzerindeki güç ve iktidar ilişkisi ile yakından ilgili olduğunu biliyoruz. Ama bu tek başına tüm gerçeği ifade edemez.

Netice olarak, medeniyetimizin ciddi anlamda entelektüel bir sıçrayışa ve buna bağlı olarak da siyasal kuşatıcılığa ihtiyacı var. Sosyolojik rahatsızlık alanlarını giderici veya en azından kontrol altında tutan bir yaklaşım sistematiğine ihtiyacı var. Yani entelektüel ve siyasal aklımızın bu yeni durumu kökenlerinde ve oluşmuş yeni metodolojik bağlamlarına ilişkin son derece duyarlı, ikna edici, rasyonel ve yönlendirici birtakım teoriler, uygulama sahaları üretmesi gerekmektedir. Burada sosyoloji disiplinine özel bir rol düşüyor. Çünkü sosyoloji insanlar arası ilişkinin insani gerçeklerini hedef alarak metodoloji ve üretim kurgulayan, buna bağlı olarak da resmi bir bütün görmemizi sağlayan bir bilgi sahasıdır.

Böylece belki mağdurların mağduriyetlerini metafiziğe etmedikleri düzeye ve galiplerinse dramları araçsallaştırıp, galibiyetlerini mitleştirme hokkabazlığına tenezzül etmediği bir şeffaflığa kavuşmuş oluruz.

KAYNAKÇA

- DABAŞI, Hamid, (1995), **İslamda Otorite**, İnsan Yayınları, İstanbul s. 191-227
- DAĞ, Ahmet. (2018). **Transhümanizm (İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü)**, Elis Yayınları, Ankara.
- DAVLETOV, (2006), “Orta Asya'da Dini Ekstremizm Yaygınlaşabilir mi?”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)**, [Yıl 2006, Cilt, Sayı 4, Sayfalar 177-183.](#)
- ERKAN, Ümmet, (2016), “Şarkiyatçılığın Tarihsel, Felsefi Temelleri ve Garbiyatçılık”, **Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, s. 51-76.
- GÜNDÜZ, Ferhan, (2000), **Toplumsal Sapma**, Zirve Yayınları, Ankara.
- HASAN, İ. H., (1987), **İslam Tarihi-2**, Kayahan Yayınları, İstanbul.
- http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/143.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx
- Erişim Tarihi: 31.05.2018.

KELİKLİ, Murat, (2012), “Ahmed Cevdet Paşa'nın Mantık Ve İlim Anlayışı”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı 22, Ekim 2012, s. 173-185.

ÖZTÜRK, Ali, (2005), “Crisis of Epistemological Mind and Future of West (Epistemolojik Aklın İflası ve Batı'nın Geleceği)” **ISCSA-4 Ohrid-Makedonya 4 th International Conference on Science Culture and Sport**

ÖZTÜRK, Ali, (2008), **İmajoloji (Yeni Bir Disiplin Denemesi)- (A Trial of a New Discipline)** Edim Yayınları, İstanbul. 2. Baskı, 2013, Elis Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Ali, (2011), “Kaos ve Manipülasyon: Kaos Metodolojisi Bağlamında Manipülatif Amaçların Travmatik Rollerini Üzerine”, **Sosyologca Dergisi**, Sayı: 2.

ÖZTÜRK, Ali, (2011), **Kriz Sosyolojisi, Batı Merkeziliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz-Crisis Sociology, The Structural Problems and Crisis of Western Centrality**, Doğu Kitabevi, İstanbul.

ÖZTÜRK, Ali, (2012) “Kü-Post Dönüşümün Yeni Vatandaşlık Biçimi Olarak Negatif Çok-Kültürlülük Bağlamında İndirgemeci Gettosal Vatandaşlık, - Multiculturalism and Ghetto in Global Terms: Reductonistic Ghettoist Citizenship in the Context of Negative Multiculturalism-”, **IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal, Issue 5.**

ÖZTÜRK, Ali, (2016), “Küresel Sistem Aklının Krizi ve Yeni Nesil Yıkıcı Marjinal Hareketler”, **1.Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi – İnsan ve Toplum Bilimleri**, 19-22 Mayıs, Madrid, İspanya.

ÖZTÜRK, Ali, (2016), **Medeniyet Krizi ve Ekstrimist Hareketler**, <https://www.youtube.com/watch?v=7gwtWpX2s94> Erişim Tarihi: 31.05.2018

ŞİMŞEK, Rıdvan (2010), “Simülasyon Kuramı Bağlamında Terör Sorunları: Simülatif Terör”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

THORNE, Sara Eileen Bertin, (2010), **Failures of Imagination: Terrorist Incident Response in the Context of Crisis Management** https://researchportal.port.ac.uk/portal/files/6083962/Sara_Thorne_PhD_Thesis.pdf Erişim Tarihi: 30.05.2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=240512> Erişim Tarihi: 30.05.2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=240100&idno2=c240058#1> Erişim Tarihi: 30.05.2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=370287&idno2=c370192> Erişim Tarihi: 30.05.2018.